

Arşiv Belgelerine Göre 1894 Depremi Sonrası İstanbul Surları'nda Oluşan Hasarların Değerlendirilmesi

Hüseyin Onur Yılmaz¹, Abdurrahim Menküç²

Öz

İstanbul, tarih boyunca coğrafi konumu, iklimi ve doğal limanları nedeniyle birçok uygarlığın dinî ve siyasi merkezi olmuştur. II. yüzyılda Bizans Dönemi'nde savunma amaçlı inşa edilen ve şehri çevreleyen surlar, zaman içerisinde kentin nüfusunun artması nedeniyle daha geniş bir alana yayılmıştır. İstanbul Surları zaman içerisinde savaşlar ve afetler gibi çeşitli nedenlerle hasar görmüş, farklı dönemlerde onarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kuzey Anadolu Fay sisteminin batısında yer alan İstanbul şehir merkezini, tarih boyunca yıkıcı şekilde etkileyen çok sayıda büyük deprem meydana gelmiş ve burada yerleşen medeniyetleri pek çok açıdan etkilemiştir. Bu depremlerin en sonuncusu 1894 yılında gerçekleşen ve tahmini büyüklüğü 7.0 Ms olan depremdir. Binden fazla insanın hayatını kaybetmesine, yüzlerce kişinin yaralanmasına ve pek çok yapının yıkılmasına neden olan 1894 Depremi'nin hemen ardından Sultan II. Abdülhamid'in emri ile önce hasar tespit çalışmalarına başlanmış, ardından surlarda tamirat çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada, 1894 Depremi'nin yaratmış olduğu genel hasarlar incelenmiş, dönemin Atina ve İstanbul rasathaneleri müdürlerinin ortaklaşa hazırlayıp Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu rapor ele alınmış, deprem öncesi İstanbul Surları ile ilgili olarak Seraskerliğin yapmış olduğu keşif ve deprem sonrası Şehremaneti ile Seraskerliğin hazırladığı hasar tespit raporları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1894 Depremi, II. Abdülhamid, Hasar Tespit Raporu, İstanbul Surları, Seraskerlik, Şehremaneti

Evaluation of the Damage to the Istanbul Walls After the 1894 Earthquake According to Archival Documents

Abstract

Throughout history, Istanbul has been a religious and political center of many civilizations due to its geographical location, climate, and natural harbors. The walls surrounding the city, which were built for defense during the Byzantine period in the 2nd century, spread over a larger area due to the population of the city over time. The Walls of Istanbul were damaged over time for various reasons such as wars and disasters, and were repaired in different periods and have survived to the present day. Numerous major earthquakes have devastatingly affected the city center of Istanbul, located in the western part of the North Anatolian Fault System, and affected the civilizations that settled here in many ways. The most recent of these earthquakes occurred in 1894 with an estimated magnitude of 7.0 Ms. after the 1894 Earthquake, which killed more than a thousand people, injured hundreds of people, and destroyed many buildings. First damage assessment and then repair work was carried out with the order of Sultan Abdulhamid II. In this study, the general damages caused by this earthquake are analyzed, the report prepared jointly by the

¹ Öğr. Görevlisi, Dr., Jeodezi Anabilim Dalı, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul
İlgili yazar e-posta / Corresponding author e-mail: onur.yilmaz@boun.edu.tr ORCID No: 0000-0002-0436-5109

² Kütüphaneci, İBB Kültür Varlıkları Dairesi Başkanlığı, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul
e-posta/ e-mail: amenkuc@gmail.com ORCID No: 0000-0003-4415-6683

Bu makaleye atıf yapmak için / To cite this article

Yılmaz, H. O. ve Menküç, A., (2024). Arşiv Belgelerine Göre 1894 Depremi Sonrası İstanbul Surları'nda Oluşan Hasarların Değerlendirilmesi . *Afet ve Risk Dergisi*, 7(2), 457-473.

directors of the Athens and Istanbul observatories and submitted to the Sultan are discussed, as well as the reconnaissance made by the Ministry of War (Seraskerlik) on the Istanbul Walls before the earthquake, and the damage assessment reports prepared after the earthquake by Municipality of Istanbul (Şehremaneti) and Ministry of War are compared and evaluated.

Keywords: Abdülhamid II, Damage Assessment Report, Istanbul Walls, Ministry of War, Municipality of Istanbul, 1894 Earthquake

1. GİRİŞ

İki kıtayı ve denizleri birbirine bağlayan bir konumda yer alan İstanbul, tarih boyunca farklı medeniyetlerin yerleştiği ve ele geçirmek için kıyasıya mücadele ettiği bir yer olmuştur. Kuruluşu efsanelere dayalı kadim kentler arasında yer alan şehir, tüm bu medeniyetlerin; kültürel, ticari, askerî, dinî ve siyasi mirasını taşıyan nitelikler içermektedir.

Bugünkü İstanbul'un bilinen en eski sakinleri Megaralı yerleşimciler olarak kabul edilmektedir (Çetinkaya, 2010). M.Ö. 667-658 tarihleri arasında bölgeye gelip yerleştiği düşünülen Megaralı yerleşimcilere zamanla Corinth, Argos ve Boeotia'dan gelenlerin eklenmesiyle Byzantion kentinin kurulduğu tahmin edilmektedir (Belge, 2021). Yakın Doğu ile Avrupa, Avrasya ve Akdeniz arasında bir geçiş koridoru sağlaması özelliğinden dolayı diğer uygarlıkların çağlar boyunca ilgi odağı olan kent, Doğu Roma Dönemi'nden başlayarak sonrasında Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına başkentlik yapmış ve bu sayede görkemini artırarak sürdürmüştür.

İlk ismi Byzantion olan şehir sonradan Byzantium, Augusta Antonina ve Doğu Roma Dönemi'nde de Nova Roma (Yeni Roma) isimleri ile anılmıştır. I. Konstantin'in (306-337) 324 yılında Doğu ve Batı Roma imparatorluklarını birleştirmesinden sonra kent imparatorluğun başkenti olmuştur (Balcıoğulları, 2019).

M.S. 330 yılında I. Konstantin'in kenti başkent yapmasından sonra nüfusu artmaya başlayan şehirde yapısal değişimler de buna bağlı olarak artmaya başlamıştır (Belge, 2021).

Duvar, kale, hisar gibi anlamlara gelen "sur", yerleşim yerlerinin kurulup gelişmesinden itibaren temel olarak korunma ihtiyacına hizmet etmiştir. Tarihteki ilk surların, Fırat Nehri'nin bugünkü yatağının doğusunda yer alan ve tarihte kurulan ilk kentlerden birisi olarak kabul edilen antik Sümer kenti Uruk'un etrafını çevrelediği düşünülmektedir (Belge, 2021). Yerleşim yerlerinin işgal edilmesi ve yağmalanmasına karşı koruma amaçlı yapılan surlar, zaman içerisinde daha muhkem haller alarak gelişmiş ve kentlerin büyümesi ile geniş alanları kapsamaya başlamıştır. İstanbul Surları tarih boyunca inşa edilen surlar içerisinde günümüze değin varlığını sürdüren ender yapılardan birisidir.

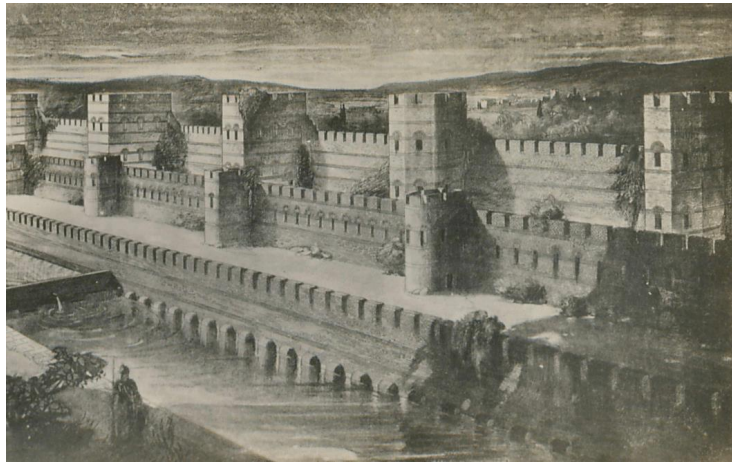
İstanbul Surları'nın Byzantion kentinin var olduğu dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. 195 senesinde kenti fetheden Romalı İmparator Septimus Severus (193-211) tarafından onarılmıştır (Kuban, 1994). I. Konstantin Dönemi'nde 325 yılından itibaren kentin yeniden yapılandırılmasına başlanmıştır (Paschale, 2007). Kesin olmamakla birlikte o zamanlar surların kentin daha dar bir alanda olmasından dolayı Unkapanı ve Esekapi arasında yer aldığı sanılmaktadır (Eyice, 1995). Bugünkü Kara Surları'nı ise 413'te II. Theodosius (408-450) bir yıldan daha az zamanda inşa ettirmiştir (Foss ve Winfield, 1986) (Şekil 1).

Şekil 1. Cristoforo Buondelmonti'nin 1422 (?) tarihli Konstantiniyye Haritasının Bir Nüshası (Cristoforo Buondelmonti, Liber Insularum Archipelagi, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut.29.25, vr. 42r.)

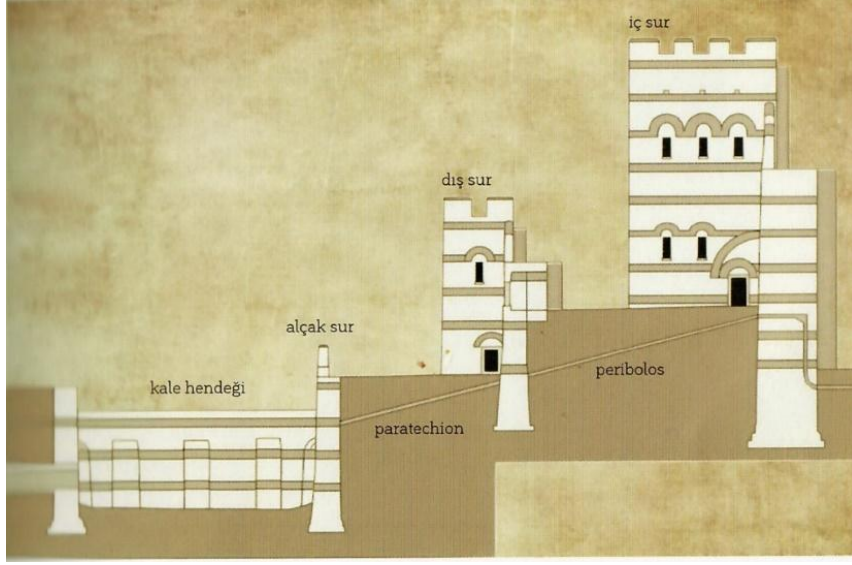
2. SURLARIN YAPISI

İstanbul Surları konumlarına göre üçe ayrılır: Kara Surları, Haliç Surları ve Marmara Surları (Özmen, 2021). Yaklaşık 5,2 km uzunluğundaki Haliç Surları, Kara Surları'nın sona erdiği Ayvansaray'dan Haliç Kıyısı boyunca doğuya doğru ilerler. Haliç Surları'nın sona erdiği kabul edilen Sarayburnu'ndan itibaren Marmara Deniz Surları başlamakta ve Yedikule civarında sona erdiği kabul edilmektedir. Marmara Surları yaklaşık olarak 8,2 km uzunluğundadır (Belge, 2021). Her iki Deniz Surları arasında mimari açıdan önemli farklılıklar söz konusu değildir (Şekil 2).

Şekil 2. Cornelius Gurlitt'in Çizimlerinden "İstanbul'u Çevreleyen Bizans Surlarından Bir Parça" (Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi Dijital Arşivi, Aziz Ogan Koleksiyonu, OGNIST0501602=7)

Surların dış yönünde en uçta derinliği 10 m'ye varan, genişliği 20 m'yi bulan bir hendeğin arkasında "alçak sur" adı verilen birkaç metrelik bir duvar yer alır. Bu kısmın yaklaşık 10 m gerisinde "dış sur" denilen daha yüksek bir yapı bulunur. Dış surun kalınlığı 2 m civarında, yüksekliği ise 8,5 m civarındadır. Dış duvarlar kesintisiz şekilde ilerlemez, düzenli aralıklarla burçlar yer alır. İç duvarda surların boyutları büyür ve kalınlık 5 m'yi geçer, yükseklik 12 metreye kadar çıkar. Toplamda 96 burç vardır ve bunlarla birlikte yükseklik 18-20 m'ye kadar ulaşır. İç duvarları birbirine bağlayan burçların tam ortasına denk gelecek şekilde iç duvarlar inşa edilmiştir. Burçlar arası da yaklaşık 50-60 m mesafe bulunmaktadır. İç duvarda burçlar dörtgen ya da pek azı çokgen şeklindedir, dış duvarlarda ise dörtgen ya da yarım dairedir. Burçlar çoğunlukla iki katlıdır ve katlardan bir diğerine geçiş yoktur (Şekil 3).

Şekil 3. Konstantinopolis Surları (Belge, 2021: Turnbull S.'nin The Walls of Constantinople AD 324-1453, 2004'ten Uyarlama)

3. SURLARDAKİ HASARLAR VE TADİLATLAR

İstanbul Surları inşa edildiği tarihten bugüne dek; savaşlar, doğal afetler, insan eliyle yapılan yıkımlar vb. nedenlerle sayısız kez hasar görmüştür. Surların ilk halinin bir kısmı günümüze ulaşmadığı gibi bazı kısımları da önemli değişikliklere uğramıştır. Farklı dönemlerde surların onarımları gerçekleştirilmiş, bunların bir kısmı aslına uygun şekilde yapılırken bir kısmı ise aslından farklılıklar içermiştir. Tarihsel dönemlere göre surlarda oluşan hasarlar ve onarımları şu şekildedir:

3.1 Doğu Roma ve Bizans Dönemi

Doğu Roma Dönemi'nde depremler, çeşitli kuşatma ve muharebelerde hasar gören surlar, hızla iyileştirilmiştir. 478 yılındaki yıkıcı depremler sonrası İmparator Anastasius (713-715) surların tamiratını yaptırmış, VII. yüzyıldaki Arap istilalarına kadar surlarda başka hasar meydana gelmemiştir. 26 Ekim 740 tarihinde gerçekleşen büyük depremde surlar ağır hasar görmüş ve bu yıkımın etkileri IX. yüzyıl imparatorları Theophilos (829-842) ve III. Michael (842-867) tarafından onarılmaya çalışılmıştır (URL 1). 1204 Latin İstilasından sonraki dönemde de çeşitli onarımlar yapılmıştır. Bu dönemde çok bakımsız kalan surlar, istilanın bitimiyle iyileştirilmiş ve son büyük bakım çalışmaları da kentin Sultan II. Mehmed (1451-1481) liderliğinde fethedilmesinden kısa bir süre önce gerçekleştirilmiştir (Çetinkaya, 2010).

3.2 Osmanlı Dönemi

Fetih sonrası surlara yapılan ilk müdahaleler; fetih sürecinde harap olan surların onarımını ve 1457-1458 arasında yapılan Yedikule Hisarı ile Kadırga Limanı'nın inşa edildiği 1462 yılında ilave kulelerin eklenmesini kapsar. Osmanlı Dönemi'nde surların aldığı en büyük hasarlar çoğu zaman olduğu gibi yine depremler ile olmuştur. "Küçük Kıyâmet" adı verilen, Sultan II. Bayezid Dönemi'nde (1481-1512) gerçekleşen 1509 Depremi'nde surların yarısı zarar görmüş ve hemen sonrasında hasar gören yerler onarılmıştır.

1558 yılında Sultan I. Süleyman'ın (1520-1566) yayınladığı emirname ile surlara yakın yapıların en fazla 3 m mesafede olması emredilmişse de surlara bitişik evler inşa edilmeye devam edilmiştir (Çetinkaya, 2010).

Sultan IV. Mehmed Dönemi'nde (1648-1687) ise sur duvarları onarılmış, iç ve dış kısımları beyaz renge boyanmıştır. Bir diğer onarım ise Sultan IV. Murad Dönemi'nde (1623-1640) ağırlıklı olarak Galata Surları'nda yapılmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname eserinde yer alan ifadeye göre bu onarımda surlar, "inci tanesi gibi beyaz" olmuştur. Evliya Çelebi'nin ifadesine göre onarımlarda duvarlara bitişik ayan ve eşraf evleri yıkılmış, sur dipleri temizlenip boşaltılmış ve Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar olan sahil boyunca surun önüne yaklaşık 15 m eninde bir rıhtım ve üzerine de büyük bir yol yapılmıştır.

1655'te surların ön kısmında uzun yıllar boyunca biriken toprağın üzerine inşa edilen evler, muhtemel bir Venedik tehdidi nedeniyle yıktırılmış, surlar bakımdan geçirilmiş ve yeniden beyaza boyanmıştır (Çetinkaya, 2010). 1690 ve 1719 depremlerinde Kara Surları'nın duvarlarında yıkımlar olmuş ve Marmara Surları da hasar görmüştür.

1718-1719 tarihli bir başka emirnamede ise bu kez evler ile surlar arasındaki mesafe için 4 m'ye kadar izin verilmiştir. Sultan III. Ahmed Dönemi'nde (1703-1730) 1722 yılında yapılan onarımlar, 1690 ile 1719 depremlerinde hasar gören surların tadilatını kapsamaktadır. Narlıkapı ile Yalı Köşkü arasında kalan surların iç ve dış kısımları onarılmıştır.

1766 Depremi'nde surlar yine büyük hasar görmüştür. Yedikule'nin üç kulesi çökmüştür. Hasar gören surlar onarılmıştır. 1776 yılında Bahçekapı ve Kumkapı surlarında tadilatlar yapılmıştır (Çetinkaya, 2010).

İngiliz tehdidinin artmış olduğu 1807 tarihinde surlar bir kez daha onarılmıştır. Kapsamlı tadilatların sonuncusu 1842 yılında yapılmıştır. Kara Surları'nın Eğrikapı ile Yedikule arasında kalan kısmında ve Marmara Surları'nın ise Samatya, Davutpaşa, Yenikapı, Kumkapı ve Cüdi Meydanı kısmında çeşitli onarımlar yapılmıştır. 1871 yılından sonra Çatladıkapı, Kumkapı, Yenikapı ve Davutpaşa'daki surlarda Rumeli demiryolu inşaatı nedeniyle yıkımlar olmuştur.

İkinci ray hattının yapımı sırasında 1910'ların başlarında yıkımlar sürmüş ve nihayetinde 1913-1914 arası bir tarihte Samatya Kapısı yıkılmıştır (Çetinkaya, 2010). 1894 yılına dek gerçekleşen son iki büyük depremin ardından surlarda tadilat yapılmamış ancak Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) emri ile onarım amaçlı hasar tespit çalışmaları yaptırılmıştır.

3.3 Cumhuriyet Dönemi

1934 yılında tanınmış şehir plancısı Henri Prost, Türk hükümeti tarafından İstanbul Nazım Planı'nı hazırlamak üzere davet edilmiştir (Aydemir, 2008). Prost, İstanbul Kara Surları'nın taşıdığı önemi gözeterek, surların dışında 500 m uzunluğunda bir koruyucu bant önermiştir. 1936 yılında hazırlanmış olan İstanbul Nazım Planı'nda yer alan yeşil kuşak, müteakip planlama çalışmalarında da göz önüne alınmıştır (Gülersoy NZ, 2007). 1950'li yıllarda kültürel mirasın korunması konusunda alınan kararlarda yetkili olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu (GEEAYK) da İstanbul Kara Surları'nın dışında geniş bir yeşil bant oluşturulmasını olumlu

bulmuştur (Tamer, 2003). Bu dönemde Millet ve Vatan caddelerinin açılarak genişletilmesi, Suriçi'nden Edirnekapı'ya ilave bir giriş verilmesi ve Marmara Denizi Kıyısı'nda sahil yolu yapılması gibi düzenlemeler sonrasında İstanbul Surları'nda kesintili alanlar oluşmuştur. 1956 yılında Millet Caddesi'ne paralel surlardaki iki kule restore edilmiştir. Ardından 1969 ile 1970 yılları arasında Topkapı civarındaki bir kule onarılmıştır.

İstanbul Kara Surları 1985 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil olmuştur. Bu gelişmeden sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi inisiyatif olarak araştırma ve projeler başlatmıştır. Surların bazı bölümlerini işgal eden gecekondular yapılar kamulaştırılmaya başlanmış ve surların etrafı temizlenmiştir. 1986 yılında surlara yakın alanlardaki kültür varlıklarının saptanması ve peyzaj düzenleme projeleri geliştirilmesi için ihale açılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ODTÜ Restorasyon Bölümü tarafından Yedikule-Belgrad Kapı arasında kalan bölgenin fotogrametrik çekimleri yapılmış ve rölovesi hazırlanmıştır (Tanyeli, 2007). İstanbul Kara Surları'nı ve Hendeklerini Koruma ve Çevre Düzenleme Projesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik, Yapı ve Restorasyon bilim dallarının katkılarıyla gerçekleştirilmiş ve bu projenin içeriği tarihi analiz, envanter ve kentsel düzenleme önerilerini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlar sonrasında sur hattı boyunca mevcut kuleler, ön sur ve hendek kalıntıları 1/1000 ölçekli haritalara işlenmiştir. Kule, kapı ve sur içinde yer alan duvarların yakınındaki bölgelerde konutlar ve tarihi yapıların envanteri çıkarılmış ve İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Kuruluna sunulmuştur.

Sonrasında Mevlevihane Kapısı ve Silivri Kapı için çalışmalara başlanmıştır. 1988-1990 yılları arasında, Kara Surları'nın Haliç Surları ile birleştiği yer olan Ayvansaray bölgesindeki kuleler arasında onarımlar yapılmıştır. 1989 Yerel Seçimleri sonrasında Yedikule ve Kazlıçeşme'de demiryolu ile kıyı arasındaki deri atölyelerinin kaldırılmasına karar verilmiş ve temizlenen bölgedeki sur kalıntılarının korunması için proje hazırlığı başlatılmıştır. Fabrikaların yıkımı sonrası ortaya çıkarılan surlara ait unsurların Dünya Mirası ölçütlerine göre korunmasına yönelik olarak İstanbul Teknik Üniversitesinin Mimarlık, İnşaat, Jeodezi ve Fotogrametri, Jeoloji, Malzeme, Mimarlık Tarihi ve Taşıyıcı Sistem disiplini uzmanlarının katkılarıyla 1991'de çalışma başlatılmıştır. Onarımlara dair temel ilkeler; tarihi dönem izlerinin korunması, mevcut duvar ve kulelerin uygun malzeme ve teknikler kullanılarak sağlamaştırılması ve açıkta kalan kalıntıların doğal etkenlere karşı korunması için önlemler alınması şeklinde tanımlanmıştır (Ahunbay ve Ahunbay, 1994, Ahunbay ve Ahunbay, 2000).

1992-1994 yılları arasında çeşitli bölgelerde kazı ve temizlik çalışmaları yapılmış, Vatan Caddesi-Edirnekapı arasındaki kısımda da İTÜ fotogrametri ekibi belgeleme yapmıştır. 17 Ağustos 1999 Depremi harap haldeki kulelerde ve titizlikle onarılmamış kısımlarda yıkımlara sebep olmuştur. Aciliyet gerektiren Edirnekapı'daki kulelerde onarımların devamı gelmemiştir.

Haliç ve Deniz Surları hakkında yazılmış yayınlar 2000'li yıllara kadar sınırlıdır. Bizans Surları'yla ilgili bilinen ilk eser (Van Millingen, 1899) ve Haliç ve Deniz Surları'nı ele alan (Dirimtekin, 1953; Dirimtekin, 1956) olarak yer almaktadır. Ayrıca Sarayburnu'nun güneyinden Ahırkapı Feneri'ne kadar olan bölgede 1920'lerde gerçekleştirilen kazı ve araştırmalarda (Demangel ve Mamboury, 1939), 1930'ların başlarında Bizans Büyük Saray üzerine yapılan bir başka çalışmada (Mamboury ve Wiegand, 1934) bu kesimlerdeki sahil surları ele alınmıştır. Haliç Surları'nın ele alındığı bir yayın da (Schneider, 1950) mevcuttur.

Koç Üniversitesi Stavros Niarchos Vakfı, Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezinin (GABAM), 2017 yılında başlattığı İstanbul Surları başlıklı proje kapsamında yapılan pek çok yayından yararlanılmış ve kaynakçada yer verilmiştir. 1894 Depremi'ne dair geniş kapsamlı bir doktora tezi (Küçükalioglu, 2014) ile Haliç ve Marmara Surları hakkında yapılmış olan çok detaylı bir doktora tezi (Semiz, 2014) bu konudaki yol gösterici yayınlardır.

Günümüzde ise İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kültürel mirasın korunması konusunda bazı adımlar attığı ve bu konuda projeler geliştirdiği ve çalışmalara destek vermekte olduğu bilinmektedir. Ayrıca doğal nedenler ve depremler nedeniyle surlarda oluşan hasarlar modern teknolojik cihazlarla hızlı şekilde tespit edilebilmektedir (Batur vd., 2020).

4. KUZEY ANADOLU FAYI VE İSTANBUL CİVARININ DEPREMSELLİĞİ

Kuzey Anadolu Fayı (KAF), Anadolu ve Avrasya levhaları arasında sınır olarak yer alan sağ yanal doğrultu atımlı bir transform fay sistemidir (Şengör, 1979). Sıra dışı morfolojik karakteristiği, yıkıcı büyüklüğe sahip depreme neden olma özelliklerinden dolayı yer bilimcilerin yoğun ilgi gösterdiği KAF sistemi, yeryüzündeki en diri tektonik yapılarından birisidir.

Ülkemizin en aktif faylarından birisi olan KAF sistemi, Bingöl Karlıova ile Kuzey Ege Denizi arasında doğu-batı yönünde, Karadeniz bölgesinin alt kesiminden yaklaşık 1500 km boyunca ilerler (Barka, 1996). Batı KAF bölümü, Bolu ilinin batısından başlar, Ege Denizi'nde yer alan Limni Adası'na dek ulaşır ve yaklaşık 500 km uzunluğa sahiptir. KAF sistemi, doğudan batıya doğru iki ana kola ayrılır ve kuzeydeki kol Ana Marmara Fayı, ana aktif koldur ve bu bölgedeki fayın kayma hızının %90'lık kısmını kapsar (Reilinger, 2006).

30 yıla yakın zamandır yapılmakta olan jeodezik GPS gözlemleri sayesinde Marmara Denizi'nde ana gerilim birikiminin, İstanbul'un yaklaşık 15 km kadar batısında yer alan Adalar fayının bulunduğu kısımda olduğunu ve bu bölgede 1766 ve 1894 yıllarında gerçekleşen ve büyüklükleri 7'nin üzerinde olduğu düşünülen depremlerden bu yana benzer büyüklükte deprem ya da tetiklenmiş depremler üretecek boyutta gerilim biriktiği kabul edilmektedir. Orta Marmara segmenti boyunca gerilim birikiminin çok az olduğu ve bu segmentte asismik bir hareket (krip) olduğu anlaşılmaktadır (Ergintav vd., 2014).

Bu çalışmada ele alınan 1894 Depremi'nin merkez üssünün Çınarcık Havzası'nda yer alan fay ya da bu fayın kuzeyinde Adalar'ın güney kısmında yer alan fayın hareketi olduğu tahmin edilmektedir.

5. 1894 İSTANBUL DEPREMİ

1894 Depremi, 10 Temmuz Salı günü öğle vaktinde (12:24), batıdan doğuya atımlı bir hareketle gerçekleşmiştir. Yaklaşık 33 saniye sürdüğü ve tahmini büyüklüğünün de 7.0 Ms olduğu kabul edilmektedir. "Hareket-i Arz", "Zelzele-i Azîme", "Zelzele-i Müdhîse" ve "Kıyâmet-i Suğrâ" gibi isimlerle anılan bu deprem yakın Balkan coğrafyasında ve Anadolu'nun batı kesiminde hissedilmiştir. İstanbul, Adapazarı, Sapanca ve Yalova'da resmî rakamlara göre toplamda yaklaşık 1349 kişinin öldüğü belirtilmiştir (Öztn, 1994). Yine resmî rakamlarla İstanbul sınırları dâhilinde 474 kişinin ölmüş, 482 kişinin yaralanmış, 387 dayanıklı yapı ile 1087 ev ve 299 dükkân büyük ölçüde hasar görmüştür. İnsanlar çoğunlukla yapıların çökmesi veya devrilmesi sonucu enkaz altında kalarak ölmüştür (Sezer, 1996). Ayrıca surların kulelerinden düşen taşlar birçok evin yıkılmasına sebep olmuştur (Çalık 2004) (Şekil 4-5-6-7.).

Deprem sonrası Marmara Denizi'nin 200 m çekildiği, peşi sıra şiddetli dalgaların kıyılara ulaştığı ve sahildeki kayık ve teknelerin parçalandığı bilinmektedir. Kapalıçarşı'nın duvarlarında çökmeler meydana gelmiş ve bir kubbesi yıkılmıştır. Yağlıkçılar, Çadırcılar ve Yeniçeriler çarşıları ile Bitpazarı, Kellekesen ve Bodrum hanları yıkılmıştır. Tahtakale, Uzunçarşı, Kantarcılar ve Kutucular'da büyük yıkımların olduğu ayrıca Samatya, Kadırga, Yenikapı, Langa, Kumkapı ve Gedikpaşa'da yüzlerce evin yıkıldığı, Kariye ve Mihrimah Sultan camilerinin minarelerinin devrildiği ve Nuruosmaniye'nin girişinde de çöküntü meydana geldiği kaydedilmiştir.

1868 yılında kurulan Rasathane-i Amirede o tarihte depremi kaydedecek sismograflar olmadığı gibi sismik istasyon ve deprem konusunda uzman da olmadığı için Atina Rasathanesi Müdürü Demetrios Eginitis İstanbul'a davet edilmiştir. Kendisine İstanbul Rasathanesi Müdürü Aristide Coumbary ve yardımcısı Émile Lacoine eşlik etmiş ve heyet depremden zarar gören yerleri dolaşarak topladıkları bilgileri Sultan II. Abdülhamid'e rapor olarak sunmuştur. Raporda depremin etkisinin bölgelerin jeolojik yapısına göre değiştiği, şehirde ahşap yapıların fazla olmasının bir avantaj olduğu, buna karşılık demir içeren kâgir binaların yıkıldığı ve tuğla binaların ahşaptan sonraki en dayanıklı bina olarak görüldüğü belirtilmiştir. Raporda ayrıca en çok hasarın Adalar'da gerçekleştiği, Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu başta olmak üzere birçok yapının hasar gördüğü belirtilmiştir (Ürekli, 1999).

Şekil 4. Çilingirler Sokağı (İBB Atatürk Kitaplığı, no. Alb_000184-01/025)

Şekil 5. Gedikpaşa'da Sıbyan Mektebi ile İttisalindeki Cami-i Şerif (İBB Atatürk Kitaplığı, no. Alb_000184-03/025)

Şekil 6. Direklerarası (İBB Atatürk Kitaplığı, no. Alb_000184-02/017)

Şekil 7. Zincirlikuyu Yolu'nda Vaki Türbe Harabesi (İBB Atatürk Kitaplığı, no. Alb_000184-02/021)

Raporda depremde oluşan ilk sarsıntıda yeryüzünün altından gelen şiddetli gürültüler duyulduğu belirtilmiştir. Bu ilk sarsıntının hafif olduğu ancak şiddetinin giderek arttığı, ardından çok büyük bir ikinci sarsıntı meydana geldiği, bunun 8-10 saniye arasında sürdüğü ve büyük bir yıkıma neden olduğu ifade edilmiştir. Akabinde daha hafif üçüncü bir sarsıntının gerçekleştiği ve 5 saniye kadar sürdüğü belirtilmiştir. Bu üç sarsıntının toplamda 17-18 saniye civarı sürdüğü ve deprem merkezinin az bir sapma ile kuzeydoğu-güneybatı yönünde olduğu belirlenmiştir. Raporda zelzele

kavisleri olarak adlandırılan fay hatları da tespit edilmiştir. Bu raporla birlikte deprem alanları Alman coğrafyacı Heinrich Kiepert tarafından 1892 yılında hazırlanmış olan harita üzerine işlenmiştir (Ek 1). Depremi merkezini ve en çok hasar gören yerleri gösteren birinci bölge dâhilinde bütün binalar yıkılmıştır. Bu alan, İzmit Körfezi doğrultusunda Adapazarı'ndan Çatalca'ya kadar yaklaşık 175 km uzunluğundadır. İkinci bölgede ise kötü inşa edilmiş binalar yıkılmış, diğer yapılarda çatlaklar oluşmuştur. Bu bölge Çorlu, Tekirdağ, Mudanya, Akhisar, Üsküdar, Ortaköy ve Terkos'a kadar uzanmaktadır. Üçüncü bölgede deprem şiddetli hissedilmiş olsa da yere düşen eşyalar dışında yapısal hasarlar oluşmamıştır. Bu bölge; Bandırma, Bilecik civarı ve Karaköy arasındaki bölgedir. Dördüncü ve beşinci bölgeler hudut dışındaki alanları kapsamaktadır.

6. 1894 İSTANBUL DEPREMİ SONRASINDA YAPILAN HASAR TESPİTLERİ

İstanbul Surları, deprem öncesinde önemsiz görüldüğünden yeterince korunmamış ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Surların ihtiyaç halinde askerler için siper olarak kullanılabilmesi ve yıkım masrafları tamir masraflarından fazla olacağından mevcut halinin korunmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir (BEO, 270/20190, 1311/1893). *...Yedi Kule'de büyük kule önünde kâ'in ve etrâfi sur ile muhât...* olan bahçenin de hapishane yapılması söz konusu olmuştur (BEO, 283/21173, 18 Ra 1311 / 29 Eylül 1893). Depremden yaklaşık on ay önce Seraskerliğe bağlı İstihkâm ve İnşaat Dairesi Reisi Ferik Abid Paşa, Ayvansaray Sahili'nden Yedikule Sahili'ne kadar olan Kara Surları'nın keşfi için görevlendirilmiştir (BOA, Y.MTV, 82/86, 26 S 1311 / 8 Eylül 1893). Keşif için ayrıca İstanbul haritasının bir nüshası Şehremanetinden talep edilmiştir (Y.MTV, 83/59, 6 Ra 1311 / 17 Eylül 1893). Yapılan keşif sonucu üç farklı onarım masrafı çıkarılarak en yüksek tutar 55.809.825 kuruş olarak hesaplanmıştır (Y.MTV, 91/10, 18 Ş 1311 / 24 Şubat 1894).

Deprem sonrası Babıali ve çevresi durum hakkında Mabeyne bilgi vermiş, *Şehremaneti Mühendis Komisyonu* tarafından resmî daireler hakkında ilk hasar tespitleri yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır (Y.MTV, 99/49, 6 M 1312 / 10 Temmuz 1894; Y.A.HUS, 302/49, Lef 1, 6 M 1312 / 10 Temmuz 1894). Hasar tespitlerine ilk Babıali çevresinden başlanılmasının sebebi memurların korkup görev yerlerini terk etmesi ve işlerin sekteye uğramasıdır (İ.DH, 1314/55, 7 M 1312 / 11 Temmuz 1894; Y.PRK.BŞK, 37/11, 7 M 1312 / 11 Temmuz 1894; DH.MKT, 2068/38, 8 M 1312 / 12 Temmuz 1894; BEO, 435/32551, 9 M 1312 / 13 Temmuz 1894). Kimi memurlar deprem bittikten sonra görevlerine bahçede devam etmiş (Y.A.HUS, 302/49, Lef 3, 6 M 1312 / 10 Temmuz 1894) kimi memurlar ise görevi başına gelmemiş ve Meşihat Dairesi tarafından bunun tecviz olmayacağı bildirilmiştir (BEO, 436/32674, 7 M 1312 / 11 Temmuz 1894). Yapılan keşif ve hazırlanan rapora göre Babıalideki binalarda kayda değer bir hasar görülemedi (Y.A.HUS, 302/52, Lef 1, 6 M 1312 / 10 Temmuz 1894). Depremi ertesi günü Şehremaneti tarafından şehirdeki; su yolları, cami, han, hastane, telgrafhane, dükkânlar ve diğer resmî dairelerdeki hasarlar tespit edilerek Saraya jurnaller gönderilmiştir (Y.MTV, 99/56, 7 M 1312 / 11 Temmuz 1894).

Surlara dair ilk hasar tespiti de yine Şehremaneti tarafından yapılmıştır. Mühendis Hacı Rıza Efendi riyasetindeki komisyon Yeni Cami ile Ayvansaray arasındaki Haliç Surları'nı ve Edirnekapı ile Yedikule arasındaki Kara Surları'nı inceleyip hasarlı ve tehlike arz eden kısımların yıkılmasına karar vermiştir (Y.MTV, 101/7, Lef 4-5-7, 21 M 1312 / 23 Temmuz 1894). Şehremanetinin yaptığı keşfe göre Haliç Surları'nda 21, Kara Surları'nda 29 burç hasar almıştır (Küçükalioglu, 2011). Yıkım işleminin gerçekleştirilmesi Şehremaneti tarafından Seraskerliğe bildirilmiştir (BEO.NGG.d, 685, 25 Z 1312 / 8 Ağustos 1894). Fakat Sultan II. Abdülhamid'in emriyle *...mezkrû surun bir kere de Erkân-ı Harp Dâ'iresi'nce icrâ-yı keşfi ve açılacak yerlerin tekrâr termîmi...* için Seraskerlik görevlendirilmiştir (Y.PRK.ŞH, 5/18, 6 S 1312 / 5 Ağustos 1894). Yağmurun etkisi ile surların tehlikeli kısımlarında kaza riski artmış ve keşfin bir an evvel yapılması gerektiği Seraskerliğe

hatırlatılmıştır (BEO, 458/34284, 15 S 1312 / 18 Ağustos 1894). Seraskerlik bu iş için Miralay Halid Bey ve Kaymakam Hafız Mehmed Bey'i görevlendirmiştir (BEO, 462/34606, 22 S 1312 / 25 Ağustos 1894). Kurulan ekip ilk olarak Yedikule ile Ayvansaray arasındaki Kara Surları'nın daha sonra ise Yedikule ile Ahırkapı arasındaki Marmara Surları'nı kontrol ederek detaylı bir rapor hazırlamıştır (İ.ŞE, 6/15, Lef 2-7, 19 Ra 1312 / 20 Eylül 1894) (Şekil 8).

- — — Deprem Öncesi Seraskerlik Tarafından Yapılan Keşif Güzergâhı.
- — — Deprem Sonrası Şehremaneti Tarafından Yapılan Keşif Güzergâhı.
- — — Deprem Sonrası Seraskerlik Tarafından Yapılan Keşif Güzergâhı.

Şekil 8. Raporlardaki Keşif Güzergâhları (Harita: İBB Atatürk Kitaplığı, no. Hrt_001158)

6.1. Kara Surları

Deprem öncesi Kara Surları zaman içerisinde tahribata uğrayarak kapı kemerlerindeki sıva ve kireçleri dökülmüş, tuğlaları gevşemiş ve kimi noktalarındaki kale burçları yıkılmıştır. Deprem öncesi Seraskerlik tarafından yapılan keşfe göre Yedikule Sahil'den Ayvansaray Sahili'ne kadar 7400 m mesafede 117 burç tespit edilmiştir. Kara Surları, deprem sonrası Seraskerlik ve Şehremanetinin hazırladığı raporlardaki bilgilere göre değerlendirilmiştir.

Depremden yaklaşık bir ay önce Davutpaşa ve Rami kırsallarındaki süvari alaylarının hayvanları için Yedikule'deki burçlar geçici süreyle samanlık olarak kullanılmıştır (BEO, 423/31722, 20 Z 1311 / 24 Haziran 1894). Yedikule Sahil'de Süvari İkinci Alay'ın samanlık olarak kullandığı kulenin -muhtemelen Mermer Kule- üstten birinci ve ikinci kat kubbeleri çok eskiden çatlamış, alt kemeri yok olmuş ve iç tarafa bakan pencerelerin anahtar kısımları -muhtemelen kilit taşı- iki tarafıyla bağlantısını kesecek derecede hasar almıştır. Depremin etkisiyle daha da fazla hasar alarak samanlık olarak kullanılmasının uygun olmayacağına karar verilmiştir. Bu kule ile Ertuğrul

Alayı'nın samanlık olarak kullandığı burç -muhtemelen T1 Burcu- arasındaki sur çok eskiden deniz tarafına doğru yıkılmış ve 30 m civarında bir açıklık meydana gelmiştir. Kara Surları'nın ilk kapısının sağında, Birinci Alay'ın samanlık olarak kullandığı burcun -muhtemelen T2 Burcu- Mermer Kule'ye göre daha fazla hasar aldığı tespit edilmiştir. Bu noktadan itibaren üçüncü burç da hasar almış ve yıkılmasına ramak kalmıştır. Yedikule Sahil ile Demiryolu hattı arasındaki mesafenin iç kısmında bahçeler bulunmaktadır. Bu hattın orta noktasındaki sur yukarıdan aşağı yarı yarıya yıkılmış ve bir gedik açılmıştır. Demiryolundan Yedikule istikametine doğru 20-30 m mesafede de yine bir gedik açılarak buradaki burç ve duvar hasar almıştır.

Yedikule Kapısı'nın dış üst kısmı, dış kapı bitişiğindeki kulenin -muhtemelen III. Ahmed Kulesi- bazı kısımları ve Hazine Kulesi'nin üst kısımlarında hafif hasarlar tespit edilmiştir. Yedikule ile Belgrad Kapısı arasında eşit aralıklarla konumlandırılan dikdörtgen yapıları iç surun özellikle iç yüzey kaplama taşları dökülmüş fakat sur esas yapısını korumuştur. Yedikule'den 560-570 m sonra peş peşe gelen iki burcun üst kısımları da hasar almıştır.

Belgrad Kapısı kemerinin taş ve tuğlaları zaman ile aşınmış, sıva ve kireçleri dökülerek çukurlar oluşmuştur. Kemerindeki bazı tuğlaların gevşemesinden ötürü bunların bir kazaya meydan vermemesi için kaldırılması önerilmiştir. Belgrad Kapısı ile Silivrikapı arasındaki hattın beşte dördü bostan ve beşte biri yol olup; bostanlar içerisinde birisi küçük, ikisi büyük iç yüzey kaplama duvar taşları ve yol kısmında ise farklı üç noktada bulunan yüzey kaplama taşları depremin etkisiyle dökülmüştür.

Silivrikapı'nın dış kapısının iç sağ yüzü çok eskiden yıkılmış, iç kapının dış sağ yüzü yukarıdan aşağı çatlamış, iç kapının dış sol yüzündeki burçta çatlaklar görülmüş ve kapının iki tarafındaki burçlarda ise düşme ihtimali olan taşlar tespit edilmiştir. Silivrikapı civarında Karabaş, Yeniçeşme ve evliya isimleriyle anılan mahallelerdeki evlerle, Mevlevihane Kapısı yakınında 100 m uzunluğa sahip büyük bostan arasındaki sur hattı yukarıdan aşağı yarı yarıya yıkılmıştır.

Mevlevihane Kapısı'nın dış üst kısmıyla dış ve iç kapı arasındaki burçlar çok fazla hasar almıştır. Mevlevihane Kapısı'ndan Topkapı yönüne doğru tahminen 100 m sonraki burca kadar 4 m uzunluk ve 5 m yüksekliğe sahip iç surun yıkılmak üzere olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan 20-25 m sonraki diğer burç iç tarafa doğru yıkılmış ve yolu kapatmıştır. Mevlevihane Kapısı'yla Topkapı arasındaki hattın iç kısmında sur bitişiğine inşa edilen evler, bu evlere ait bahçeler ve bostanlar yol güzergâhını surdan uzaklaştırmıştır. Bahçeler içerisinde sadece bir noktada tahminen 100 m uzunluğundaki surun iç yüzey taşları fazlaca bostanların içerisine düşmüştür. Bu yol üzerinde 30-40 m uzunluğundaki farklı bir noktada sur yukarıdan aşağı yarı yarıya yıkılmış ayrıca yine buraya yakın bir noktada 5-10 m uzunluğundaki sur da yıkılmış ve gedik açılmıştır. Bu gedikten Topkapı yönüne doğru 30-40 m sonra, 10-15 m uzunluğundaki sur kısmı yıkılarak üç evi tamamen yok etmiş ve bir evin ise sura bakan duvarını yıkarak yolu kapatmıştır.

Topkapı'dan dışarı çıkılırken, sağdaki burcun dış kısma bakan iç cephesinin köşesi yukarıdan aşağı çatlayarak ayrılmıştır (Şekil 9-10.). Topkapı'dan Yenibahçe Çayırı'na -bugünkü Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Hastanesi- kadar olan iç sur 30-40 m aralıklarla kimi noktada fazla kimi noktadaysa az olmak kaydıyla iç yüzey taşları dökülmüştür. Hatice Sultan Mahallesi'nin alt tarafı karşısındaki surun iç yüzey taşları yıkılmış ve bu noktanın üst tarafında çok eskiden bir gedik açılmış ve depremin etkisiyle daha da fazla hasar almıştır. Edirnekapı istikametine doğru Sarmaşık ve Hacı Muhiddin mahallelerini Hatice Sultan Mahallesi'nden ayıran Yeniçeşme hattında 40 m aralıklarla üç noktada yıkıntılar mevcut olup, Edirnekapı Cami -Mihrimah Sultan Cami- karşısındaki surun da yıkılmak üzere olduğu tespit edilmiştir.

Edirnekapı'nın iç kapı kemeri çatlamış ve iç sağ yüzü oynamıştır. Edirnekapı'dan Eğrikapı'ya doğru 40 m mesafedeki noktada sur birkaç hanenin üzerine yıkılmıştır. Bu noktadan 140 m sonra ise iç surun yukarıdan aşağı 3-4 m mesafedeki duvarı, evlerin üzerine yıkılarak sokağı kapatmıştır.

Eğrikapı'nın üzerindeki mazgallar ile dış sağ tarafta yer alan Hacetî Hafîr Türbesi üzerindeki burç ve sağ tarafa doğru ikinci ve üçüncü burçların üst kısımları hasar almıştır. Ayvansaray Camisi'nin arkasındaki burç da hasar almıştır (Şekil 11-12.).

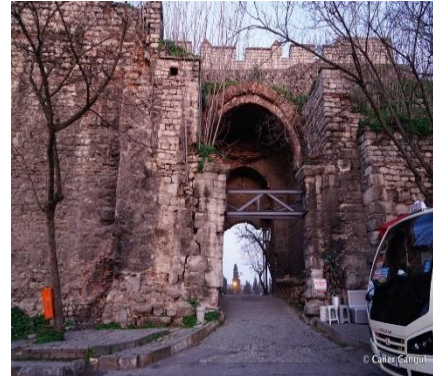
Şekil 8. Topkapı Cihetinde Kale Burcu Harabesi (İBB Atatürk Kitaplığı, no. Alb_000184-02/031)

Şekil 9. Kara Surları, Ana Sur, T49 (Kültür Envanteri, 15 Ocak 2024, [https://kulturenvanteri.com/yer/?p=8824.](https://kulturenvanteri.com/yer/?p=8824))

Şekil 10. Edirnekapı'nın Sur Haricinden Görünüşü (İBB Atatürk Kitaplığı, no. Alb_000184-02/029)

Şekil 11. Edirne Kapısı (Kültür Envanteri, 22 Eylül 2023, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=87>)

6.2. Marmara Surları

Marmara Surları'nın büyük bir kısmı deprem öncesi tahribata uğrayarak zaman içerisinde asıl yapısını kaybetmiş, kimi noktalarında yarıklar oluşmuş kimi noktalarında ise sur bitişğine ev ve barakalar yapıldığından çarpık kentleşme meydana gelmiştir. Marmara Surları, deprem sonrası Seraskerlik tarafından hazırlanan rapordaki bilgilere göre değerlendirilmiştir.

Yedikule Sahil'de Süvari İkinci Alay'ın samanlık olarak kullandığı kuleden -muhtemelen Mermer Kule- 60 m mesafe sonra; iç kısmı bostan içerisinde, zeminden 1 m, deniz seviyesinden 7-8 m yükseklikte olan surun üst kısmı çok eskiden yıkılmış ve yanındaki burcun da dış cephesi depremin etkisiyle yıkılarak iç cephesi çatlamıştır. Bu burcun Narlıkapı tarafına bakan kısmı, Yedikule tarafındaki kısmı gibi 8-10 m kadar göçmüştür.

Narlıkapı ile Samatya hattı arasındaki iç sur, zeminden 4-5 m yükseklikte sadece bedenden ibaret olup bazı noktalarında iç yüzey kaplama taşları dökülmüştür. Samatya Kapısı'dan Yenikapı'ya

doğru 200 m mesafede sur tamamen yıkılmıştır. Etyemez hizasındaki demiryolu geçidinin üst tarafındaki surun 30-40 m uzunluğundaki kısmı ise çok eskiden yıkılmıştır. Etyemez'den 150 m sonra suru bostanlar takip etmektedir. Bu bostanlardan birisinin bitişiğindeki burç, fazlaca hasar almış ve orta noktasından itibaren yıkılabileceği tespit edilmiştir. Buradan Davutpaşa İskelesi'ne kadar bahçeler içerisinden sahile gidip gelmeye yarayan zaman içerisinde oluşmuş gedikler görülmüştür.

Davutpaşa İskelesi'nden Sandıkburnu'na kadar olan hat, sur üzerine yan yana yapılan evlerden ibaret olup bir burç hariç tamamen yıkılmıştır. Bu mevcut burcun ise üst kısmında hafif hasar tespit edilmiştir.

Yenikapı'dan Kumkapı'ya doğru 300 m mesafede kayda değer sur bulunmayıp, bir caddede sur hattına paralel yan yana evler yapılmış, mevcudiyetini koruyan sur kısmından bazı parçalar bu evlerin bulunduğu yöne doğru düşmüştür. Kumkapı İskelesi'nden Çatladıkapı'ya kadar olan hattaki dış surun yüzey kaplama taşları çok eskiden dökülmüş fakat bazı noktalarda sura bitişik eski tahta ve gaz tenekelerinden inşa edilmiş barakalar tespit edilmiştir. Ahırkapı'nın ilerisinde bulunan kahve bitişiğindeki burcun denize bakan cephesi deprem ötürü hasar almıştır.

6.3. Haliç Surları

Haliç Surları'nın kale duvarı ve burçları zarar görmüş ve çevresindeki; ev, dükkân karakol ve kilise gibi yapılar için tehlike oluşturmuştur. Haliç Surları, deprem sonrası Şehremaneti tarafından yapılan keşifteki bilgilere göre değerlendirilmiştir.

Yeni Cami tuvaletlerinin üzerinde bulunan kale duvarı hasar almıştır. Zindankapı ile Ayazma Kapısı arasındaki hatta 2 burç ve 1 kale duvarı hasar almıştır. Ayazma Kapısı bitişiğindeki kale duvarı ile aynı noktadaki 3 burç, 3 kale duvarı ve 1 kale mazgalı hasar almıştır. Unkapanı ile Tüfenkhane Kapısı arasındaki hatta 4 burç ve 3 kale duvarı hasar almıştır. Tüfenkhane'nin yangın geçiren tarafındaki duvar ve kale mazgalı da hasar almıştır. Cibali Kapısı ile Petrikapı arasındaki hatta 3 burç, 2 kale duvarı ve 1 kale mazgalı hasar almıştır. Petri Kapı ile Parmakkapı arasındaki hatta 8 burç, 7 kale duvarı ve 2 kale mazgalı hasar almıştır. Parmakkapı'nın arkasındaki duvarın mazgalları ve Ayvansaray Camisi'nin bitişiğindeki burç hasar almıştır.

7. BULGULAR VE TARTIŞMA

II. yüzyılda yapımına başlanan İstanbul Surları, tarih boyunca savaş ve doğal afetler nedeniyle pek çok kez yıkılmış ve bu nedenle defalarca onarımdan geçmiştir. Büyük depremlere maruz kalan kentin yıkıma uğradığı en son deprem 1894 Depremi'dir. Bu depremin merkezinin çok yakın olduğu İstanbul'da, yoğun nüfus ve bilinçsiz yapılaşma nedeniyle yüksek oranda hasarlar olmuştur. Arşiv belgeleri incelendiğinde depremin yaratmış olduğu yıkıcı etkiler açıkça görülmektedir. 1700 yıldan fazla zamandır kenti çevreleyen ve koruyan surlarda da ağır hasarlar oluşmuştur.

Bu çalışmada Atina ve İstanbul Rasathanelerinin birlikte hazırlayıp Sultan II. Abdulhamid'e sunduğu rapor, deprem öncesi İstanbul Surları hakkında Seraskerliğin yaptığı keşif ile deprem sonrası Şehremaneti ve Seraskerliğin hazırladığı hasar tespit raporları incelenmiştir. Deprem sonrası Seraskerlik tarafından surlar hakkında hazırlanan rapor, ilk kez bu çalışmada detaylı şekilde ele alınmış ve diğer raporlardaki bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. İstanbul ve Atina rasathanelerinin ortak hazırladığı raporda; hasarların özellikle Adapazarı'ndan Çatalca'ya kadar olan bölgede yoğunlaştığı, en çok hasarın Adalar'da meydana geldiği ve yapıların çoğunluğunun ahşap olması sayesinde yıkımın beklenenden daha az gerçekleştiği belirtilmiştir. Deprem sonrası Şehremaneti tarafından hazırlanan raporda Kara Surları'nda toplamda en az 58 ve Haliç Surları'nda toplamda en az 46 hasar tespit edilmiştir. Seraskerlik tarafından hazırlanan

raporda ise Kara Surları'nda toplamda en az 43 ve Marmara Surları'nda toplamda en az 8 hasar tespit edilmiştir. Seraskerliğin hazırlamış olduğu keşif raporunun, Şehremaneti tarafından hazırlanan keşif raporuna göre çok daha detaylı olduğu belirlenmiştir. Şehremanetin hazırladığı keşfe oranla kimi yerlerde daha az kimi yerlerde de daha fazla hasar tespit edilmiştir.

Şehremaneti, Kara Surları'nda 13 burç için yıkımı gerekli görürken, Seraskerlik burçlardan daha çok kale duvarlarının yıkılmasının gerekli olduğunu tespit etmiştir. Seraskerlik için tamirat hususundaki en önemli sorunların başında kale duvarları ile burçlara bitişik inşa edilmiş haneler geliyordu. Böylesi hallerde komisyonun sınırları tam olarak tayin edilemiyordu. Buna mukabil Seraskerlik, Şehremanetinden mülk sahiplerinin tapu senetlerinin incelenerek sınırların tespit edilmesini talep etmiştir. Şehremaneti de bu durumu gösteren bir defter hazırlanmasına karar vermiştir. Öte yandan Seraskerliğin hazırladığı ve Şehremanetine de bir nüshasının gönderildiği keşif raporunda, surlara bitişik hanelerin taşıdığı risklerden dolayı yıkılması fikrini Seraskerliğin gerekli görmediği belirlenmiştir (Küçükalioglu, 2011).

Seraskerlik tarafından hazırlanan raporda surlardan ayrılan parçaların; zemine, bostanların içerisine ya da evlerin üzerine düşmesi sonucu bazı sokaklarda ulaşımın aksadığı ve evlerin çöktüğü belirtilmiştir. Yerleşimin az olduğu bölgelerde can ve mal kaybı yaşanmamıştır. Hasarların bulunduğu noktalarda surların bedeninde yarıklar olduğundan; mevcut taşlar ile duvar örülmesi, yamalar yapılarak onarılması ya da bu kısmının belirli oranda yıkılarak olası bir tehlikenin önüne geçilmesi önerilmiştir. Surların bedeninden ayrılan parçalar veya yıkılma tehlikesinin olduğu kısımlar çoğunlukla surun ana yapısını bozmamıştır. Raporun devamındaki keşfiyvel defterinde, kış mevsiminin yaklaşmasından ötürü bir kaza yaşanmaması için gereken müdahalenin geç olmadan yapılması gerektiği zaruriliğine de işaret edilmiştir.

Arşiv belgelerinde Marmara ve Kara Surları'nın ne zaman bittiği ve ne kadarlık kısmının tamamlandığı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Haliç Surları'nın onarımı için gereken paranın temin edilemediği de arşiv belgelerinde mevcuttur (Küçükalioglu, 2011). Yukarıda bahsi geçen raporlar incelenerek; Kara, Marmara ve Haliç Surları özelinde detaylı şekilde değerlendirilip konuyla ilgili önceki yapılan çalışmalardan daha farklı sayısal veriler elde edilmiştir (Tablo 1.).

Tablo 1. Burç, Duvar ve Kapılardaki Hasarların Genel İstatistiği¹

	1894 İstanbul Depremi Sonrası Şehremaneti Tarafından Hazırlanan Rapor		1894 İstanbul Depremi Sonrası Seraskerlik Tarafından Hazırlanan Rapor	
	Kara Surları	Haliç Surları	Kara Surları	Marmara Surları
Burç	min. 28	min. 21	min. 22	min. 5
Duvar	min. 26	min. 25	min. 16	min. 2
Kapı	4	0	min. 5	min. 1
Toplam	min. 58	min. 46	min. 43	min. 8

Bu çalışma, 1894 Depremi'nin İstanbul Surları'nda meydana getirdiği genel hasarların, farklı arşiv kaynaklarından elde edilen verilerle karşılaştırılması açısından önem taşımaktadır. Bunun dışında, 20. yüzyılda İstanbul Surları'nda gerek doğal nedenlerle gerekse de kent planlamasıyla pek çok değişimler söz konusu olmuştur. Bu etkilerin araştırılması ve bilimsel olarak ortaya konulması bir ihtiyaç olarak görünmektedir.

¹ Hasar sayıları yaklaşık olarak hesaplanmıştır.

Teşekkür

Bu çalışmaya değerli görüşleri ve önerileri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Semih Ergintav, Dr. Aslı Sabuncu ve Mehmet Ali Düzgün'e teşekkürü bir borç biliriz.

KAYNAKLAR**Arşiv Kaynakları****T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası (BEO)

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Nezâret ve Devâir Gelen-Giden Defterleri (BEO.NGG.d)

Dâhiliye Mektûbî Klemi (DH.MKT)

İrâde Dâhiliye (İ.DH)

İrâde Şehremâneti (İ.ŞE)

Yıldız Husûsî Mârûzat (Y.A.HUS)

Yıldız Mütenevvi Mârûzat (Y.MTV)

Yıldız Perakende Evrâkı Başkitâbet Dâiresi Mârûzâtı (Y.PRK.BŞK)

Yıldız Şehremâneti Mârûzâtı (Y.PRK.ŞH)

Ahunbay M., Ahunbay Z. (1994). Conservation Work at İstanbul: Land Walls, *Lettre d'information (Observatoire Urbain d'Istanbul)*, 7, 2-13.

Ahunbay M., Ahunbay Z. (2000). Recent Work on the Land Walls of İstanbul: Tower 2 to Tower 5, *Dumbarton Oaks Papers*, 54(2000), 227-239.

Aydemir I. (2008). İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret'nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları, *YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi*, (3)1, 104-111.

Balcioğulları A. (2019). İslam coğrafyacılarının Bizans dönemi İstanbul'u ve Ayasofya'sına dair izlenimleri, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 276-291. doi: 10.33692/avrasyad.543757

Barka A. (1996). Slip distribution along the North Anatolian Fault associated with large earthquakes of the period 1939-1967, *Seismol. Soc. Am. Bull.*, 86(5), 1238-1254.

Batur M., Yılmaz O., Ozener H. (2020). A Case Study of Deformation Measurements of İstanbul Land Walls via Terrestrial Laser Scanning, *IEEE Journal of Selected Topics in Applied Earth Observations and Remote Sensing*, 13, 6362-6371. Doi: 10.1109/JSTARS.2020.3031675

Belge M. (2021). İstanbul'un Surları ve Kapıları. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Ürünleri, İstanbul

Çalık S. (2004). 1894 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Büyük Depreme Ait Anonim Bir Günlük. Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul

Çetinkaya H. (2010). İstanbul Marmara Surları ve Üzerinde Bulunan Limanlar, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(24): 24-35.

Arşiv Belgelerine Göre 1894 Depremi Sonrası İstanbul Surları'nda Oluşan Hasarların Değerlendirilmesi

Demangel, R., Mamboury, E. (1939). Le Quartier des Manges et la première Région de Constantinople (Recherches françaises en Turquie, II). E. de Boccard. Paris

Dirimtekin F. (1953). Fetihden Önce Marmara Surları. İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul

Dirimtekin F. (1956). Fetihden Önce Haliç Surları. İstanbul Enstitüsü, İstanbul

Gülersoy N.Z. (2007). İstanbul Karasurları Bandında Koruma İlkeleri. Uluslararası Karasurlarının Korunması İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul

Emre Ö., Duman T.Y., Özalp S., Elmacı H., Olgun Ş., Şaroğlu F. (2013). Açıklamalı Türkiye Diri Fay Haritası. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Özel Yayın Serisi-30, Ankara

Ergintav S., Reilinger R. vd. (2014). Geodetic Constraints On Strain Accumulation Along Faults in the Marmara Seismic Gap, *Geophysical Research Letters*, 41(16), 5783. <https://doi.org/10.1002/2014GL060985>

Eyice S. (1995). İlk Kuruluştan Türk Devrinin Başlarına İstanbul, İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul

Foss C., Winfield D. (1986). Byzantine Fortifications: An Introduction. University of South Africa Pretoria

Gökçay M.M. (2007). Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Mimari Buluntular, 167-179, Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları. Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul

King G.C., Ferrari P., Hubert A., Nalbant S., Meyer B., Armijo R., Bowman D. (2021). Coulomb interactions and the 17 August 1999 Izmit, Turkey earthquake, *Earth and Planetary Sciences*, 333(9), 557-569. [https://doi.org/10.1016/S1251-8050\(01\)01676-7](https://doi.org/10.1016/S1251-8050(01)01676-7)

Kuban D. (1994). Bizantion, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. II, İstanbul

Küçükalioglu S.Ö. (2011). 1894 Depreminin İstanbul Üzerindeki Etkileri (Deprem Sonrası İmar Faaliyetleri). Doktora tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Marmara Üniversitesi

Mamboury, E., Wiegand, T. (1934). Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer. De Gruyter, Berlin

Özmen E.D. (2021). Tarihsel Süreç İçerisinde Değişen ve Dönüşen Bir Mekânsal Boşluk: İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 0(23), 199-221. [10.22520/tubaked2021.23.010](https://doi.org/10.22520/tubaked2021.23.010)

Öztin F. (1994). 1894 İstanbul Depremi Raporu. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi, Ankara

Michael W., Mary W. (2007). Chronicon Paschale 284-628 A.D., Liverpool University Press, Liverpool

Reilinger R. vd. (2006). GPS constraints on continental deformation in the Africa-Arabia-Eurasia continental collision zone and implications for the dynamics of plate interactions, *J. Geophys. Res.*, 111, B05411. [doi:10.1029/2005JB004051](https://doi.org/10.1029/2005JB004051)

Schneider A. M. (1950). Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen

Semiz H.N. (2014). İstanbul Haliç ve Marmara Surları Belgeleme Çalışmaları, Tarihi ve Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler. Doktora tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı, İstanbul Teknik Üniversitesi

Sezer H. (1996). 1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 18(29), 169-197. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000097

Şengör A.M.C. (1979). The North Anatolian Transform Fault: its age, offset and tectonic significance, *Journal of the Geological Society*, 136(3), 269-82. <https://doi.org/10.1144/gsjgs.136.3.0269>

Tamer C. (2003). İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları. Türk Turing ve Otomobil Kurumu: 10-1, İstanbul
Tanyeli G. (2007). İstanbul Karasurlarında 1986-1990 Yılları Arasında Yapılan Onarımlar. Uluslararası Karasurlarının Korunması İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu, İstanbul

Ürekli F. (1999). İstanbul'da 1894 Depremi. İletişim Yayınları, İstanbul

Van Millingen A. (1899). Byzantine Constantinople, the walls of the city and adjoining historical sites. J. Murray, London

URL 1, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-13740/theodosius-surlar/>, (son erişim tarihi: 16.02.2023)

EKLER

Ek 1. H. Kiepert'in Hazırladığı Deprem Alanlarını Gösteren Harita (BOA, YEE, 11/24, Lef 18, 17 S 1312 / 20 Ağustos 1894).

